

Adam Smith: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Liberální institut, 2001 [1776], kap. 1–3, pp. 7–22.

O dělbě práce

*Dělba práce je skvělým
zdrojem růstu její
produktivní síly,*

Největší zvýšení produktivní síly práce a větší díl dovednosti, zručnosti a důvtipu, s nimiž je všude práce řízena a vykonávána, jsou zřejmě důsledky dělby práce.

*což lze lépe pochopit na
příkladu*

Její účinky v celkovém hospodářském životě společnosti pochopíme snáze, všimneme-li si, jak se dělba práce uplatňuje v některých odvětvích výroby. Je všeobecně domnění, že nejdále je dovedena v některých odvětvích téměř bezvýznamných. Není to snad proto, že by v nich skutečně byla dovedena dále než v jiných, důležitějších, nýbrž proto, že při takové málo významné výrobě, jejímž posláním je uspokojovat drobné potřeby jen malého počtu lidí, musí být celkový počet dělníků nutně malý. A tak ti, kdo jsou zaměstnáni v každém jednotlivém pracovním oboru, často se vejdou do jediné dílny a pozorovatel je vidí všechny najednou. Naopak v těch důležitých odvětvích, která mají uspokojovat rozsáhlé potřeby početného obyvatelstva, je v každém oboru práce zaměstnán tak obrovský počet dělníků, že je vyloučeno, aby všichni pracovali v téže dílně. Stěží jich uvidíme najednou více než jenom ty, kteří pracují na jediném úseku. A tak, přestože při takové výrobě může být práce ve skutečnosti rozdělena na mnohem více složek než v oněch méně významných výrobních odvětvích, není tam ona dělba ani zdaleka tak zřejmá, a došla tudíž mnohem menšího povšimnutí.

výroby špendlíků.

Uvedu pro to příklad z jednoho výrobního odvětví téměř bezvýznamného, kde však dělba práce budila často pozornost, totiž ze špendlíkářství. Dělník, který nebyl vyučen tomuto oboru (z něhož dělba práce udělala zvláštní povolání) a který nebyl obeznámen s užíváním příslušných strojů (k jejichž vynalezení pravděpodobně vedla dělba práce), sotva by dokázal vyrobit za den jediný špendlík, byť by se snažil sebevíc, a určitě by jich nedovedl vyrobit dvacet. Ale nyní se v tomto odvětví pracuje tak, že nejen celá tato práce je zvláštním povoláním, nýbrž nadto je rozdělena v jistý počet oborů, jež jsou

většinou rovněž zvláštními povoláními. Jeden člověk drát vytahuje, druhý jej narovnává, třetí jej stříhá, čtvrtý jej zaostřuje, pátý jej nahoře přibrušuje, aby se mohla nasadit hlavička. Zhotovení hlavičky pak vyžaduje dva nebo tři samostatné úkony; nasadit ji je práce sama pro sebe, leštění špendlíků také. Dokonce i napíchat je do papíru je zvláštní řemeslo. A tak je ona důležitá operace výroby jednoho špendlíku rozdělena asi na osmnáct samostatných úkonů. V některých manufakturách provádí každý z nich jiný dělník, kdežto jinde dělá týž člověk někdy dva nebo tři samostatné úkony. Viděl jsem jednu takovou malou manufakturu, kde bylo zaměstnáno jen deset lidí, a kde proto někteří z nich vykonávali dva nebo tři samostatné úkony. Ale přes to, že byli velmi chudí, a proto nebyli nijak zvlášť vybaveni nutnými stroji, vyrobili všichni dohromady, když se přičinili, asi dvanáct liber špendlíků denně. Na jednu libru připadá více než čtyři tisíce špendlíků střední velikosti. A tak těch deset lidí dokázalo vyrobit za jediný den více než 48 000 špendlíků. Příklad-li tedy na každého člověka desetina ze 48 000 vyrobených špendlíků, můžeme počítat, že vyrobil za den 4800 špendlíků. Kdyby ovšem byli pracovali každý zvlášť a žádný nebyl tomuto řemeslu vyučen, jistě by žádný z nich nebyl dokázal vyrobit za den ani dvacet špendlíků, a snad ani jediný. To ovšem není ani dvoustá čtyřicátá část a snad ani čtyřtisící osmistá část toho, co dovedou vykonat nyní v důsledku správné dělby práce a spojení různých pracovních úkonů.

Podobné dopady má i veškerý obchod a také dělba práce mezi zaměstnáními.

V každém jiném řemesle a každé jiné výrobě jsou výsledky dělby práce podobné, jako jsou v tomto pramálo významném odvětví, i když v mnohých se práce nedá rozdělit na tolik složek ani zjednodušit na tak prosté úkony. Pokud však dělba práce zavedena být může, způsobuje v každém řemesle úměrné zvýšení produktivní síly práce. Osamostatnění jednotlivých řemesel a povolání vyplynulo podle všeho právě z této výhody. A nejdále je obvyčejně dovedeno v těch zemích, kde je rozvoj výroby a pokrok na nejvyšším stupni. Práci, kterou v nerozvinuté společnosti dělá jeden člověk, vykonává ve společnosti pokročilé několik lidí. V každé pokročilé společnosti rolník není obvyčejně ničím jiným než rolníkem, dělník v manufaktuře ničím jiným než právě dělníkem v manufaktuře. A také práce nezbytná k vytvoření jakéhokoli hotového zboží je téměř vždy rozdělena mezi velké množství dělníků. Vždyť kolik jen různých povolání se uplatňuje v každém odvětví vý-

roby plátna a vlněných tkanin, od pěstitelů lnu a chovatelů ovčí až k běličům a mandlířům plátna nebo k barvířům a soukeníkům! Povaha zemědělství vlastně ani nepřipouští dělbu práce na tolik složek ani tak naprosté odloučení jedné činnosti od druhé, jako je tomu v řemeslech a manufakturách. Oddělit práci chovatele dobytka od činnosti pěstitele tak úplně, jak je zpravidla odděleno povolání tesaře od řemesla kovářského, není možné. Příklad je skoro vždy docela jiná osoba než tkadlec. Avšak orání, vláčení, setí zrna a sečení obilí, to všechno dělá často týž člověk. Vhodný čas pro tyto různé druhy práce přichází v různou roční dobu, a tak ani není možné, aby byl jeden člověk trvale zaměstnán jenom v některém z nich. Snad právě proto, že úplně osamostatnit všechny různé druhy práce v zemědělství je nemožné, nadržuje rozvoj produktivní síly práce v tomto oboru vždycky krok s jejím rozvojem v řemeslech a manufakturách. Nejbohatší státy předčí sice své sousedy jak v zemědělství, tak i v řemeslech a manufakturách, obyčejně však více vynikají svou nadřazeností v řemeslech a manufakturách než v zemědělství. Jejich pozemky jsou zpravidla lépe obdělávány, a poněvadž se jim věnuje více práce i výdajů, přinášejí v poměru k rozsahu a přirozené úrodnosti půdy větší úrodu. Tato zvýšená úrodnost je však zřídka větší o víc, než kolik prostě odpovídá zvýšené práci a zvýšeným nákladům. V zemědělství není práce bohaté země vždycky o mnoho produktivnější než práce země chudé; nebo alespoň nikdy není produktivnější v tak značné míře, jako je tomu zpravidla v řemeslech a manufakturách. Proto tedy obilí bohaté země nepřichází na trh levnější než obilí země chudé, jde-li ovšem o zboží stejné jakosti. Polské obilí je stejně laciné jako francouzské obilí této jakosti, přestože Francie je země bohatší a pokročilejší. A francouzské obilí není v obilních oblastech o nic horší a nejčastěji má skoro stejnou cenu jako obilí anglické, přestože, pokud jde o bohatství a pokročilost, je snad Francie za Anglii. Půda je však v Anglii obdělávána lépe než ve Francii a půda francouzská je prý zase mnohem lépe obdělávána než polská. Avšak třebaže chudá země může nízkou cenou a jakostí obilí i při menší vyspělosti svého zemědělství soupeřit do jisté míry se zemí bohatou, u výrobků řemesel a manufaktur si takovou konkurenci nikdy dovolit nemůže; alespoň ne tehdy, jestliže výroba tohoto zboží odpovídá půdě, podnebí a poloze oné bohaté země. Francouzské hedvábnictví má lepší a lacinější zboží než anglické, protože výroba hedvá-

bí, alespoň nyní, kdy je dovoz surového hedvábí postižen vysokými cly, neodpovídá podnebí anglickému natolik jako francouzskému. Avšak anglické železářské zboží a hrubé vlněné látky jsou tak dobré, že francouzské se s nimi vůbec nemohou měřit, a při stejné jakosti jsou i mnohem lacinější. V Polsku výrobní odvětví téměř neexistují, až na několik málo sprostších, po domácku provozovaných řemesel, bez nichž se žádná země neobejde.

Tato výhoda plyne ze tří okolností:

Za tento veliký vzestup v množství práce, kterou díky dělbě práce vykoná stejný počet lidí, je co děkovat třem různým okolnostem: předně tomu, že každý jednotlivý dělník nabude větší zručnosti; za druhé úspoře času, který se zpravidla ztrácí, přechází-li se od jednoho druhu práce k jinému; a konečně tomu, že byla vynalezena celá řada strojů, které usnadňují a urychlují práci a umožňují, aby práci mnoha lidí vykonával jeden člověk.

(1) zvětšení zručnosti,

Za prvé: větší zručnost dělníka nesporně zvyšuje množství práce, kterou může vykonat. A jelikož dělba práce omezuje činnost každého člověka na nějaký jednoduchý úkon a dělá z tohoto úkonu jeho jediné životní zaměstnání, musí se tím velmi značně zvyšovat dělníkova zručnost. Jsem si jist, že obyčejný kovář, který je sice zvyklý zacházet s kladivem, ale není zvyklý dělat hřebíky, sotva jich dokáže vyrobit za den více než dvě stě až tři sta, musí-li se o to při nějaké zvláštní příležitosti pokusit, a budou to ještě hřebíky tuze špatné. Kovář, který sice hřebíky dělat dovede, ale hřebikářství nebylo až dosud jeho jediným nebo hlavním zaměstnáním, málokdy dokáže, i když se sebevic přičiní, vyrobit za den osm set až tisíc hřebíků. Viděl jsem několik chlapců mladších dvaceti let, kteří se nikdy nevěnovali žádnému jinému oboru než hřebikářství, a když si popílili, dokázal každý z nich vyrobit za den více než dva tisíce tři sta hřebíků. Vyrobit hřebík však není věc právě nejlehčí. Týž člověk rozdmýchává měchy, prohrabuje oheň, a když je třeba, přikládá, rozžhavuje železo a vykovává každičkou část hřebíku; a to si k ukování hlavičky musí vzít jiné nástroje. Rozličné pracovní úkony, na něž se rozpadá výroba špendlíku nebo kovového knoflíku, jsou všechny mnohem jednodušší a zručnost člověka, pro něhož byly po celý život jediným zaměstnáním, je zpravidla mnohem větší. Některé pracovní úkony se u těchto řemesel provádějí s takovou rychlostí, že by si nikdo, kdo to skutečně na vlastní oči neviděl, nedovedl představit, co lidská ruka může dokázat.

(2) úspory času

Za druhé: výhoda vyplývající z ušetřeného času, který se obvykle ztrácí při přecházení od jednoho druhu práce k jinému, je mnohem větší, než bychom si hned na první pohled dovedli představit. Je nemožné přecházet nějak zvlášť rychle od jedné práce k druhé, která se provádí někde jinde a docela jinými nástroji. Venkovský tkadlec, který obdělává malé hospodářství, musí ztrácet velmi mnoho času přecházením od tkalcovského stavu na pole a z pole zase ke stavu. Jestliže se dvojí práce může dělat v jedné dílně, je ztráta času nepochybně mnohem menší. Avšak i tehdy je velmi značná. Když člověk přeruší jednu práci a má začít s novou, počíná si zpravidla trochu líně. Málokdy se hned pustí do nové práce skutečně rychle a důkladně; nedovede se jí hned přizpůsobit a po nějakou dobu se spíše poflakuje, než aby pracoval účelně. Každý pracující venkovan, který musí každou půlhodinu měnit práci i nástroje, a po celý život téměř každý den provádí dvacateru různou činnost, osvojí si přirozeně, nebo spíše nezbytně, zvyk loudat se a pracovat nedbale a pomalu. Tento zvyk z něho skoro vždy udělá člověka netečného a líného, neschopného jakéhokoli vypětí, třeba i v případech nejnaléhavějších. Již sama tato okolnost, nepřihlížíme-li již k nedostatku zručnosti, musí vždy značně snížit množství práce, kterou je schopen vykonat.

*a (3) použití strojů
objevených dělníky*

Za třetí: každý musí vidět, jak velice práci usnadňuje a urychluje použití vhodných strojů. Není třeba uvádět příklad. Zmíním se tedy jen o tom, že všechny tyto stroje, které práci tolik usnadňují a urychlují, byly podle všeho vynalezeny především díky dělbě práce. Snazší a rychlejší způsoby k dosažení jakéhokoli cíle objeví lidé mnohem spíše tehdy, když je veškerá jejich pozornost soustředěna na jediný cíl, než když se třísť na množství různých věcí. A v důsledku dělby práce se musí přirozeně celá pozornost každého člověka soustředit na jedinou velmi jednoduchou věc. Dá se proto zřejmě přepokládat, že jeden nebo druhý z lidí zaměstnaných v určitém pracovním odvětví přijde brzy na nějaký způsob, jak si práci usnadnit nebo urychlit, pokud to ovšem její povaha dovoluje. Většinu strojů užívaných v oněch manufakturách, kde je práce rozdělena na nejvíce činností, vynalezli vlastně obyčejní dělníci, kteří vesměs prováděli nějaký velmi jednoduchý pracovní úkon, a proto pochopitelně přemýšleli o tom, jak si práci usnadnit a urychlit. Každému, kdo často chodí do takových manufaktur, jistě mnohokrát ukazovali velmi pěkné stroje,

kteří si takoví dělníci vynalezli proto, aby jim usnadnily a urychlily právě jejich díl práce. U prvních parních strojů býval trvale zaměstnán chlapec, který měl střídavě otvírat a zavírat spojení mezi kotlem a válcem podle toho, jak šel píst nahoru nebo dolů. Jeden takový chlapec, který si rád hrál s kamarády, si všiml toho, že spojí-li se rukojeť záklopky, která otvírá tento průchod, motouzem s jinou částí stroje, bude se záklopka otvírat a zavírat bez jeho pomoci a on bude mít čas dovádět s kamarády. A tak na jedno z nejvýznamnějších zlepšení, jež bylo na tomto stroji od jeho vynalezení provedeno, přišel chlapec, který si chtěl ušetřit práci.

nebo těmi, kdo stroje vyrábějí, a filosofovy.

Všechna zdokonalení strojů nevynalezli však rozhodně jen ti, kdo jich užívají. Když se zhotovování strojů stalo samostatným povoláním, na mnohá zdokonalení přišel důvtip těch, kdo stroje vyrábějí. Některá zlepšení jsou pak dílem těch, kteří jsou nazýváni filosofovy nebo myslitelé; jejich povolání není něco vyrábět, nýbrž všechno pozorovat, a proto dovedou často navzájem spojit vlastnosti věcí velmi si vzdálených a velmi málo si podobných. Jak se společnost vyvíjí, stává se filosofie nebo myslitelství, jako každé zaměstnání, hlavním nebo jediným oborem a povoláním určité vrstvy občanů. Jako každé jiné zaměstnání, i ona je rozdělena na množství různých oborů, z nichž každý zaměstnává jistou skupinu filosofů. I ve filosofii, stejně jako při každé jiné činnosti, zvyšuje taková dělba práce dovednost a šetří čas. Každý jednotlivec se stává ve svém oboru lepším znalcem, vykoná se dohromady více práce a věda se tím značně obohatí.

Odtud plyne všeobecné bohatství dobře spravované společnosti

Z dělby práce vyplývá ono zmnohonásobení výroby všeho druhu, které v dobře spravované společnosti vytváří všeobecné bohatství, jež se šíří až do nejnižších vrstev lidu. Každý pracovník může prodat značné množství svých výrobků, které sám nepotřebuje. A protože je každý jiný pracovník přesně v úplně stejném postavení, může velké množství svého vlastního zboží směniti za velké množství zboží jiných lidí nebo za jeho cenu, což je vlastně totéž. On jim dodává hojnost toho, co se hodí jim, a oni mu to dostatečně vynahrazují tím, co potřebuje on. A tak do všech vrstev společnosti proniká všeobecný blahobyt.

a i hrubá halena je produktem velkého množství dělníků.

Všimněme si, jak vypadá vybavení toho nejobyčejnějšího dělníka ve vzdělané a vzkvétající zemi, a tu zjistíme, že počet lidí, z jejichž práce měla třeba jen malá část podíl na vytvoření jeho majetku, daleko přesahuje všechny představy. Tak například jeho hrubá a humpolácká halena je výsledkem spojené

práce velkého množství pracovníků. Pastýř, třídič vlny, česač nebo mykač, barvíř, tkadlec, valchář, pazderník a mnoho jiných, ti všichni musí dát dohromady svá různá řemesla, aby vznikl i takový prostý výrobek. A k tomu kolik ještě obchodníků a formanů musí být zaměstnáno při převážení materiálu od jedněch výrobců k druhým, kteří často žijí ve velmi vzdálených částech země! Kolik jen tu bylo uzavřeno obchodů a vykonáno cest po moři, kolik loďařů, námořníků, výrobců plachet a lan muselo pracovat, aby byly svezeny ty různé přípravky, kterých užívají barvíři a které často pocházejí z nejvzdálenějších koutů světa! Kolika různých druhů práce je zapotřebí, aby byly vyrobeny nástroje toho nejposlednějšího z těchto pracovníků! Když už nemluvíme o takových složitých strojích, jako je loď námořníka a valcha valcháře nebo dokonce tkalcovský stav, všimněme si aspoň, kolik různé práce je třeba, aby se vyrobil tak jednoduchý nástroj, jako jsou nůžky, kterými ovčák stříhá vlnu. Horník, stavitel pece na tavení rudy, drvoštěp, uhlíř pálicí dřevěné uhlí, kterého se užívá v tavárně, cihlář, zedník, dělníci obsluhující pec, sekerník, hutník, kovář, ti všichni musí dát dohromady svá řemesla, aby vyrobili nůžky. Kdybychom stejným způsobem probírali všechny jednotlivé části dělníkova oděvu a zařízení jeho domácnosti, hrubou plátěnou košili, kterou nosí na těle, boty, jež mu chrání nohy, postel, na které lžhá, a všechny ty různé předměty, z nichž se postel skládá, kuchyňské ohniště, na kterém si připravuje potravu, uhlí, jehož k tomu užívá a jež bylo vykopáno z útrob země a přivezeno snad dlouhou cestou po moři i po souši, všechny ostatní věci v jeho kuchyni, všechny potřeby pro jeho stůl, nože a vidličky, hliněné nebo cínové talíře, do kterých si odděluje potravu a ze kterých jí, ty různé pracovníky, kteří jsou zaměstnáni tím, že pro něho vyrábějí chléb a pivo, skleněné okno, jež vpusťte dovnitř teplo a světlo a chrání přibýtek před větrem a deštěm (kolik dovednosti a umění bylo třeba k vyrobění této krásné a blahodárné vymoženosti, bez níž by si naše severní končiny sotva mohly dopřát pohodlné bydlení!), a také nástroje všech těch různých pracovníků zaměstnaných při vytváření těchto různých věcí, jež mu zpřijemňují život; kdybychom tedy, jak říkám, probrali všechny tyto věci a uvážili, kolik různých druhů práce se při každé z nich uplatňuje, uvědomili bychom si, že bez pomoci a spolupráce mnoha tisíců lidí by si nemohl žít ani ten nejposlednější člověk v pokročilé zemi tak, jak si žije, třebaže jeho způsob života mylně možná

považujeme za pramálo pohodlný. Srovnáme-li jeho pohodlí s marnotratnějším přepychem velmožů, musí se ovšem zdát neobyčejně prosté. A přece je možná pravda, že pohodlí některého evropského knížete není vždycky tak vysoko nad pohodlím pilného a šetrného rolníka, jak vysoko je zase pohodlí tohoto nad pohodlím mnohého afrického krále, neomezeného vládce nad životy a svobodou deseti tisíc nahých divochů.

O zásadě, na níž je založena dělba práce

Dělba práce vyplývá ze sklonu k vyměňování daného lidskou povahou.

Tento sklon nalézáme v samotném člověku.

Dělba práce, z níž vyplývá tolik výhod, nebyla vytvořena lidskou moudrostí, která ono všeobecné bohatství, jež vyrůstá z dělby práce, předvídá a zamýšlí. Je to nezbytný, ač velmi pomalu a postupně se rozvíjející následek jistého sklonu lidské povahy, kterému vůbec nejde o užitek tak rozsáhlý. Je to sklon k obchodování, vyměňování a směňování jedné věci za jinou.

Není teď naším úkolem zkoumat, zda je tento sklon jedním z původních základních rysů lidské povahy, jež se nedají popsat podrobněji, nebo zda je to nutný následek schopnosti vyslyšet a mluvit, což se zdá pravděpodobnější. Je společný všem lidem a nebyl shledán u žádného jiného druhu živočichů, kteří sotva znají takový nebo nějaký jiný druh dohody. Když se dva chrti ženou za jedním zajcem, dělá to někdy dojem, jako by jednali v nějakém dorozumění. Jeden ho nadhání druhému anebo se ho snaží chytit sám, když mu ho druhý nadežene. To však není výsledek nějaké dohody, nýbrž náhodná shoda, že se jejich chtivost soustředí v určitou dobu na týž předmět. Nikdo ještě neviděl, aby nějaký pes poctivě a s rozmyslem vyměňoval s nějakým jiným psem jednu kost za jinou. Nikdo ještě neviděl, aby nějaké zvíře naznačovalo svými pohyby a přirozenými zvuky jinému: tohle je moje a to je tvoje; jsem ochoten dát ti za tamto tohle. Když chce nějaké zvíře buď od člověka, nebo od jiného zvířete něco dostat, nemá žádné jiné přemlouvací prostředky, než že se snaží získat přízeň toho, od koho si něco žádá. Štěně se lísá ke své mámě a křepelák hledí upoutat pozornost svého pána, který právě obědvá, tisícem všelijakých kousků, když chce, aby mu dal nažrat. Vůči svým bližním užívá někdy člověk stejných prostředků, a nedovede-li je přimět, aby jednali tak, jak chce on, pokouší se získat jejich přízeň všemožným lísáním a dotěrným dolézáním. Na to ovšem nemá pokaždé čas. Ve vzdělané společnosti potřebuje neustále spolupráci a pomoc celých zástupů lidí, a téměř celý jeho život stěží stačí k tomu, aby získal přátelství několika

málo osob. Téměř u každého jiného druhu živočichů je každý dospělý jednatel úplně samostatný, a pokud je v přirozeném stavu, nepotřebuje pomoc žádného jiného tvora. Člověk je však stále závislý na pomoci svých bližních, a tu ovšem nemůže očekávat pouze od jejich dobré vůle. Mnohem spíše dosáhne svého tehdy, dokáže-li využít ve svůj prospěch jejich sebelásky a ukázat jim, že udělat pro něho to, co žádá, je v jejich vlastním zájmu. Nabízí-li kdo druhému jakýkoli výměnný obchod, navrhuje toto: dej mi, co potřebuji já, a já ti dám, co potřebuješ ty. To je smysl každé takové nabídky. A takto také získáváme jeden od druhého valnou většinu oněch úsluh, které potřebujeme. Že se můžeme naobědvat, to není z dobré vůle řezníka, sládky nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů. Nedovoláváme se jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví, a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít. Nikdo nechce být závislý především na dobrodiní svých spoluobčanů, leda žebrák. A dokonce ani žebrák na něm není závislý úplně. Pravda, celý základ jeho životních prostředků mu dává dobročinnost přejících lidí; přestože takto dostane v podstatě všechny nutné životní prostředky, nedostává je, a ani je nemůže dostávat tak, jak je potřebuje. Většinu svých běžných potřeb uspokojuje stejně jako jiní lidé dohodou – výměnou a koupí. Za peníze, které mu dá jeden člověk, si koupí jídlo. Staré šaty, jež mu věnuje jiný, vymění za jiné staré šaty, které mu lépe padnou, nebo za přístřeší, stravu, anebo za peníze, jimiž si může zaplatit buď jídlo, šaty, nebo přístřeší, podle toho, co potřebuje.

Je motivován zájmem každého člověka a vede k dělbě práce.

Většinu vzájemných úsluh, které právě potřebujeme, získáváme tedy jeden od druhého dohodou, výměnou a koupí; tíž sklon k provozování výměnného obchodu vede i k původní dělbě práce. V některém pastýřském nebo loveckém kmenu vyrábí například jistý člověk luky a šípy rychleji a dovedněji než kdokoli jiný. Často je vyměňuje za dobytek nebo zvěřinu svých druhů. A nakonec zjistí, že tak může získat dobytka a zvěřiny více, než kdyby se vydal na lov sám. A tak, protože dbá o vlastní prospěch, stane se výroba luků a šípů jeho hlavním zaměstnáním a on se stane jakýmsi zbrojířem. Jiný člověk vynikne zase zručností při roubení a pokrývání malých chatrčí nebo přenosných obydlí. Zvykne si pomáhat takto svým sousedům a ti mu dávají za odměnu rovněž dobytek a zvěřinu; nakonec shledá, že je v jeho zájmu věnovat se úplně tomuto povolání; stane se z něho jakýsi tesař. A stejně se třetí sta-

ne kovářem nebo kotlářem, čtvrtý jirchářem nebo upravovačem koží, hlavní to části oděvu divochů. A tak jistota, že všechno to nadbytečné množství produktů vlastní práce, které sám nemůže spotřebovat, dokáže vyměnit za takové produkty práce jiných lidí, které se mu mohou hodit, povzbuzuje člověka k tomu, aby se věnoval tomu či onomu povolání, a své schopnosti nebo nadání, které snad pro ten který druh práce má, přestoval a co nejvíce zdokonaloval.

Tím dává vzniknout rozdílu ve schopnostech, které jsou významnější než rozdíly dané přírodou

Rozdíl v přirozeném nadání jednotlivých lidí je ve skutečnosti mnohem menší, než si uvědomujeme. Velmi rozdílné nadání, které zdánlivě odlišuje dospělé lidi různého povolání, není v mnoha případech ani tak příčinou dělby práce, jako spíše jejím důsledkem. Rozdíl mezi příslušníky nejodlišnějších povolání, například mezi filosofem a pouličním nosičem, není myslím dán ani tak přírodou, jako spíše obyčejem, zvykem a vzděláním. Když přišli na svět, byli si po prvních šest nebo osm let života možná velmi podobní; ani jejich rodiče, ani jejich druhové nepozorovali žádný nápadný rozdíl. Asi v tomto věku nebo o málo později začínou pracovat ve velmi odlišných zaměstnáních. Teprve tehdy se ukáže různost jejich schopností a postupně se prohlubuje, až nakonec domýšlivost filosofova sotva připustí jakoukoli podobnost. Avšak nebytí onoho sklonu obchodovat a vyměňovat, každý člověk by si musil všechny nutné životní prostředky a věci život zpříjemňující, které by chtěl mít, opatřovat sám. Všichni by musili vykonávat stejné povinnosti a stejnou práci a nedošlo by k takovému rozrušení povolání, jež právě způsobilo větší rozdíly v schopnostech.

a činí je užitečnými.

Tento sklon vede nejen k onomu tak nápadnému rozlišení schopností mezi lidmi různého zaměstnání, nýbrž činí také toto rozlišení užitečným. Ve schopnostech jednotlivých skupin zvířat, která se počítají k jednomu druhu, bývá od přírody mnohem nápadnější rozdíl, než jaký se podle všeho vyskytuje u lidí dříve, než na ně začínou působit zvyklosti a vzdělání. Svým vzděláním a sklony se filosof původně od pouličního nosiče ani zdaleka tak neliší jako mastif od chrta nebo chrt od křepeláka anebo ten zase od psa ovčáckého. Tato různá plemena zvířat, třebaže všechna náleží k témuž druhu, jsou si sotva nějak navzájem užitečná. Silnému mastifovi není vůbec nic platna rychlost chrta ani bystrost křepeláka nebo učenlivost ovčáckého psa. Účinky těchto různých schopností a vloh se nedají pro nedostatek sklonů k obchodování a vyměňování

spojit dohromady, a tak ani v nejmenším nepřispívají k pohodlnějšímu životu psů vůbec. Každé z těchto zvířat se musí žít i chránit samo, odděleně a samostatně, a ze všech těch různých schopností, jimiž příroda nadala jeho druhy, nemá nejmenší výhodu. U lidí jsou však ty nejodlišnější schopnosti k vzájemnému užítku. Různé produkty jednotlivých schopností přicházejí díky všeobecnému sklonu k obchodování a vyměňování, abych tak řekl, do společného skladu, kde si každý člověk může z plodů nadání jiných nakoupit to, co právě potřebuje.

Dělba práce je omezena rozsahem trhu

Dělba práce je omezena rozsahem trhu.

Jako je schopnost vyměňovat příčinou dělby práce, tak je rozsah této dělby vždycky nutně omezen rozsahem oné schopnosti nebo, jinými slovy, rozsahem trhu. Když je trh příliš malý, nemůže nikoho podněcovat k tomu, aby se cele věnoval jednomu zaměstnání, poněvadž by nebyl s to všechno ono nadbytečné množství produktů vlastní práce, jež nemůže sám spotřebovat, vyměnit za takové produkty práce jiných, které by potřeboval.

Mnohé obchody lze uskutečňovat pouze ve městech.

Jsou některé druhy práce, a to i práce nejnižšího řádu, které se nedají provozovat nikde jinde než ve velkém městě. Tak například nosič by si nemohl najít zaměstnání a obživu nikde jinde. Vesnice je pro něho příliš úzké pole působnosti a dokonce i obyčejné městečko je stěží dost velké, aby mu mohlo poskytnout trvalé zaměstnání. Na samotách a v dědinkách, jež jsou roztroušeny v kraji tak málo obydleném, jako je Skotská vysočina, musí být každý rolník pro svou rodinu řezníkem, pekařem i sládkem. Za takových okolností se dá sotva čekat, že i kováře, tesaře nebo zedníka najdeme od sebe na menší vzdálenost než dvacet mil. Ony roztroušené usídlené rodiny, které mají nejbližšího souseda na osm až deset mil cesty, se musí naučit vykonávat samy značné množství drobnějších prací, na něž by si v hustěji obydleném kraji přizvaly na pomoc řemeslníky. Venkovští řemeslníci musí skoro všude provádět nejrůznější práce, které si jsou příbuzné jen tím, že se při nich užívá stejného druhu materiálu. Venkovský tesař se zabývá každou prací, při níž se něco dělá ze dřeva, venkovský kovář každou prací, která má co dělat s železem. Tesař je tu nejenom tesařem, ale i truhlářem, dělajícím práci hrubou i jemnou, a dokonce i řezbářem, právě tak jako je kolářem, pluhářem a výrobcem vozů. Zaměstnání kovářova jsou ještě pestřejší. Je vyloučeno, že by v odlehlých a vnitrozemských částech Skotské vysočiny mohlo být dokonce takové řemeslo,

jako je třeba hřebíkářství. Takový řemeslník, vyrábějící za den tisíc hřebíků, jich vyrobí za tři sta pracovních dní v roce tři sta tisíc. Za takových poměrů by jich však nemohl prodat za celý rok ani tisíc, tj. výsledek své práce za jediný den v roce.

*Doprava po vodě
rozšiřuje trh.*

Doprava po vodě přispívá k rozšíření trhu pro kteroukoli výrobu více než doprava pouze po souši, a proto se výroba všeho druhu začíná přirozeně rozčleňovat a rozvíjet právě na mořském pobřeží a na březích splavných řek, kdežto do krajů vnitrozemských rozšíří se tento rozvoj zpravidla teprve mnohem později. Formanský vůz s širokými koly, obsluhovaný dvěma muži a tažený osmi koňmi, doveze za nějakých šest neděl z Londýna do Edinburghu a zase zpět přibližně čtyři tuny zboží. Asi za touž dobu loď, řízená šesti až osmi muži a konající plavby mezi přístavy londýnskými a edinburským přístavem Leithem, doveze často tam a zpátky dvě stě tun zboží. Tedy šest nebo osm mužů může pomocí vodní dopravy dovést z Londýna do Edinburghu a zpět za stejnou dobu totéž množství zboží jako padesát formanských vozů s širokými koly obsluhovaných jedním stem lidí a tažených čtyřmi sty koňmi. Je-li tedy dvě stě tun zboží dopravováno z Londýna do Edinburghu těmi nejlacinějšími prostředky po souši, musí se do ceny započítat také živobytí pro sto lidí na tři týdny a ovšem i udržování čtyř set koňů a padesáti formanských vozů po tři neděle, jakož i jejich opotřebování, jež činí asi stejnou částku. Je-li však asi totéž množství zboží dopravováno po vodě, počítá se jen živobytí pro šest až osm mužů a opotřebování lodi s nákladem dvou set tun, a ovšem i hodnota většího nebezpečí, neboli rozdíl pojistného při dopravě po souši a při dopravě po vodě. Kdyby tedy mezi těmi dvěma místy nebyla žádná jiná doprava než po souši, mohlo by se mezi nimi převážet jen takové zboží, jehož cena by byla vzhledem k jeho váze značná, a obchod mezi nimi by mohl činit jenom nepatrný zlomek toho, co činí nyní; pak by tato dvě místa své výrobě poskytovala jen malý zlomek oné podpory, kterou si navzájem poskytují nyní. Mezi navzájem odlehlými částmi světa by byl obchod jenom nepatrný nebo by nebyl žádný. Které zboží by vůbec sneslo náklady za přepravu po souši mezi Londýnem a Kalkatou? Nebo kdyby se snad přece našlo tak vzácné zboží, že by se i takové výlohy vyplatily, s jakým asi bezpečím by se dalo provážet přes území tolika barbarských národů? Avšak dnes je mezi těmito dvěma městy neobyčej-

ně živý obchod a tím, že si navzájem dodávají zboží na trh, podporují navzájem i svou výrobu.

a tak k rozvoji řemesel dojde nejprve na mořském pobřeží nebo na březích splavných řek.

Takové jsou tedy výhody dopravy po vodě, a je přirozené, že rozvoj dovednosti a řemesel nastane nejdříve tam, kde tato výhoda otevře celý svět jako trh pro výrobky všeho druhu, a že k tomu dojde vždycky mnohem později v krajích ve vnitrozemí. Vnitrozemské kraje nemají třeba dlouho pro většinu svého zboží žádný jiný trh než okolní území, odlučující je od mořského pobřeží a velkých splavných řek. Rozsah jejich trhu musí být proto po dlouhou dobu úměrný bohatství a hustotě osídlení onoho území, a proto se také rozvoj těchto krajů dostavuje nutně až po rozvoji onoho území. V našich severoamerických koloniích se zakládaly osady soustavně buď na mořském pobřeží, nebo při březích splavných řek a sotva se od nich někdy rozšířily na větší vzdálenost.

Příkladem mohou být starobylé národy na pobřeží Středozemního moře.

První vzdělané národy byly podle nejlépe doložené historie právě ty, které žily na pobřeží Středozemního moře. Toto moře, vůbec největší mořský záliv na světě, nemá příliv a odliv, a tudíž ani žádné vlny mimo ty, které vzdouvá vítr, a pro svou klidnou hladinu, jakož i pro množství ostrovů a blízkost protějších břehů bylo pro světové mořeplavectví v jeho dětském období velmi příznivé; neboť tehdy ještě lidé neznali kompas, a proto se báli ztratit z dohledu břehy, a jelikož jejich lodě byly ještě nedokonalé, netroufali si vydávat se na pospas bouřlivým vlnám oceánu. Pustit se až za Herkulovy sloupy, tj. vyplout z úžiny Gibraltarské, pokládalo se ve starověku dlouho za úžasný a krajně nebezpečný mořeplavecký kousek. Trvalo to dlouho, než se o to pokusili sami Feničané a Kartáginci, tito nejzkušenější plavci a stavitelé lodí v oněch dávných dobách, a zůstali dlouho také jedinými národy, které se o to vůbec pokusily.

Nejprve se začal rozvíjet Egypt,

První ze všech zemí na pobřeží Středozemního moře, kde se provozovalo a značně rozvinulo zemědělství a řemesla, byl podle všeho Egypt. Horní Egypt se nikde neprostrá do větší šíře než na několik mil od Nilu a v Dolním Egyptě se tato mohutná řeka rozděluje na mnoho různých ramen, která s nepatrnou pomocí lidského důmyslu vytvořila spojení pro vodní dopravu, a to nejen mezi velkými městy, ale i mezi všemi významnějšími vesnicemi, a dokonce i k mnoha usedlostem na venkově. Skoro stejně to dnes vypadá na Rýnu a Maase v Holandsku. Rozsah a snadnost této vnitrozemské plavby byly

pravděpodobně jednou z nejdůležitějších příčin raného rozvoje Egypta.

Bengálsko a Čína,

Velmi starého původu byl asi i rozvoj zemědělství a řemesel v provinciích Bengálska ve Východní Indii a v některých východních provinciích Číny; tato velká starobylost nebyla ovšem dosud doložena historickým dílem, jehož autorita by nás v naší části světa o tom přesvědčila. V Bengálsku tvoří Ganga a několik jiných velkých řek celou řadu splavných kanálů, obdobně jako Nil v Egyptě. Také ve východních provinciích Číny vytváří několik mocných řek svými rameny spoustu kanálů a jejich vzájemným spojením vzniká vnitrozemská plavební síť, mnohem rozsáhlejší, než je na Nilu nebo na Gange nebo snad na obou těchto řekách dohromady. Je pozoruhodné, že ani staří Egypťané, ani Indové, ani Číňané nepodporovali zahraniční obchod, nýbrž měli za své ohromné bohatství co děkovat této vnitrozemské plavbě.

*zatímco Afrika,
Tatarsko a Sibiř, stejně
jako Bavorsko,
Rakousko a Uhry
zůstaly zaostalé.*

Všechny vnitrozemské končiny Afriky a celá ta část Asie, která leží značně na sever od Černého a Kaspického moře, starověká Skythie, novověké Tatarsko a Sibiř, byly nejspíše ve všech dobách světových dějin v onom barbarském stavu, v jakém je nacházíme dnes. Tatarské moře je zamrzlý oceán, po němž je jakákoli plavba nemožná, a třebaže onou zemí protékají některé z největších řek světa, jsou od sebe příliš vzdálené, aby mohly být obchodními dopravními cestami pro největší část země. V Africe nejsou žádné tak významné mořské zálivy, jako je pro Evropu moře Baltské a Jaderské, pro Evropu i Asii Středozemní a Černé moře a pro Asii Arabský, Perský, Indický, Bengálský a Siamský záliv, na nichž by námořní obchod pronikal do vnitřních částí tohoto velkého zemědělu. A veliké africké říční toky jsou od sebe příliš vzdáleny, než aby se na nich mohla rozvinout významnější vnitrozemská plavba. Kromě toho obchod, který může některý národ provozovat po řece, jež se nerozbíhá do množství ramen nebo kanálů a jež pak odtéká do cizího území a teprve potom ústí do moře, nemůže být nikdy nijak zvlášť významný. Národ, který vlastní to druhé území, vždycky může dopravě mezi onou od moře vzdálenou zemí a mořem postavit překážky. Plavba po Dunaji má pro jednotlivé státy, jako Bavorsko, Rakousko a Uhry, jen velmi nepatrný význam, uvážíme-li, co by mohla pro některý z nich znamenat, kdyby měl v moci celý jeho tok až k ústí do Černého moře.